

AZ ÉRINTKEZÉS MINT METAFORA RADNÓTI MIKLÓS KÉZIRATOS HAGYATÉKA*

Ferencz Győző

költő, irodalomtörténész, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia ügyvezető elnöke,
az ELTE Angol–Amerikai Intézete Anglisztika Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense
szima@office.mta.hu

Ez a kiállítás, amely Radnóti Miklós születésének századik évfordulójára emlékezik, a költő kézírataiból és életének más dokumentumaiból mutat be néhányat. A kéziratok egy része különleges helyet foglal el az irodalom történetében: az abdai tömegsírjából kerültek elő, a költő holttestén maradtak fenn. Köztük az a vers, amelyben az erőszakos halál egész életét végigkísértő látomásának beteljesüléséről ír, de amely egyben beteljesítette azt a reményét is, hogy műve megmarad.

Radnóti életére ugyanis hosszú árnyékot vetett, hogy halál kísérte születését. Mint korai, *Csendes sorok lehajtott fejjel* című versében írta: „Éjfélre szült az anyám, hajnalra / meghalt”. Ma száz éve ebben az órában Radnóti már félárva volt, „mögötte két halott”, ahogy későbbi, *Huszonyolc év* című versében írta, hiszen ikertestvére is meghalt, de minderről csak tizenkét évvel később szerzett tudomást, amikor apja is meghalt. Ez élezte ki érzelkeit annyira, hogy az ezerkilencszázharmincas-negyvenes évek antiszemita fenyegetéseit minden társánál közvetlenebbül vonatkoztatta önmagára. Minden más ennek el-

lenfényében jelenik meg. Mint *Eső esik. Földszárad...* című versében írta: „Semmi sem segít. / Nézd a világ apró rebbenéseit.” A megmaradásban valóban nem segített semmi.

Elkerülhetetlen megsemmisítésének közepében szelleme végső megfeszítésével saját halálából alkotta meg azt a verset, amelynek kézírata osztozott a költő sorsában. Amikor Radnóti Miklóst 1944. november 4-én, ahogy boncolási jegyzőkönyvében olvasható, „tarkón fejtető irányú koponyalövés”-sel kivégezték, notesze, benne utolsó versével, a negyedik *Razglednicá*-val is a föld alá került. És amikor a holttestet exhumálták, minden másnál inkább ez a vers kapcsolta össze testének halálát szellemének halhatatlanságával. A sértetlenül előkerült vers szövege olyan közel ment a pusztulás pillanatához, ahonnan emberi nyelven korábban aligha érkezett üzenet. Ezt Radnóti, mivel költő volt, egy nagyszerű poétikai eljárással érte el. Egy összetett cselekménysort, amelynek közvetlen tanúja volt, a metonímia stilisztikai eszközével vitt át saját magára. A metonímia legegyszerűbb meghatározása szerint érintkezésen alapuló átvitel, amely egyben a mellérendelés retorikai alakzata is, ami a versben szó szerint megtörténik: „Mellézuhanтам, átfordult a teste”. A költő már halott munkaszolgálatos társára, a zenész

Lorsi Miklóstra zuhant, és érintkezett a halállal, amely négy nappal később, hasonló módon őt is elérte. „Tarkólövés. – Így végzed hát te is”. Maga a metonímia válik tehát itt metaforává, Radnóti így tudta megfogalmazni azt a tapasztalatot, amelyre a nyelvnek nem lehetnek szavai. Ez a metonímia ismétlődött meg magának a kéziratnak a történetében. A költő haláláról beszámoló verset őrző papírlap és a költő enyészetnek indult teste egészen addig közvetlen érintkezésben voltak, amíg a vers szövege meg nem kezdte tisztán szellemi utóéletét. Ez a metonímia is metafora lett: Radnóti költészetének és sorsának kivételes egysége jött általa létre. Ez emeli egyedivé Radnóti költészetét nemzedékében, sőt, a magyar irodalomban is.

Az önbeteljesítő egység egész életművét jellemzi. A harmincöt éves korában meggyilkolt költő műve értelemszerűen félbeszakadt, töredék. Ráadásul a csonkán maradt mű mindvégig arról szólt, hogy erőszakosan félbe fog szakadni, azaz töredék marad. Azonban abban a pillanatban, amint megtörtént, amit a költő előre látott, tehát a korai, erőszakos halál bekövetkezett, az életmű teljessé vált. Radnóti költészetének ezért emblematikus verse a *Töredék*, amelyet utolsó otthon töltött napján, 1944. május 19-én fejezett be, és amely annyira töredék, hogy címét is a költő özvegye, Gyarmati Fanni adta. De mint műalkotás nyitottságában is zárt egész, vagyis a legkevésbé sem töredék.

Radnóti töredékességében zárt életművével megvalósította többször megfogalmazott életprogramját, hogy magyar költő legyen. Költészete személyiségének önmegalkotási kísérlete, a költészet nyelvén alkotta meg önmagát mint magyar költőt. Pontosan látta, hogy ez halálával teljesedik be. A professzorának és lelki atyjának, Sík Sándornak aján-

lott *Tört elégiá*-ban már 1933-ban azt írta, hogy „mindennap újszülött borzalommal élek”. Haláltudata mögött az a felismerés húzódott, hogy nem áll módjában a szabad identitásválasztás, hazájának hatályos törvényei kétségbe vonták ehhez való jogát. Ám ahogyan halála pillanatában a töredékben maradt életmű egészévé vált, ugyanúgy identitása is kétségbevonhatatlan bizonyossággal szilárdult azzá, amivé válni törekedett. Később ironikus lábjegyzet ehhez, hogy ügyvédje szerint a belügyminiszter azért nem engedélyezte, hogy nevét Glatterről Radnótira változtassa (helyette a Radnóczi nevet utalta ki számára), mert a név védett volt. A személyiség szabad megalkotása ellen szegezett érv azonban önmaga ellentétébe fordult: a Radnóti név költészetének lett a védjegye.

Radnóti Miklós kivételes alkotói pályának ezért minden tárgyi emléke a magyar művelődés becses értéke. Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni végakarataiban rögzítette, hogy a kéziratok a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárába kerüljen, és bizonyos személyes okokból a hagyatékot már életében, 2008 januárjában a Kézirattár rendelkezésére bocsátotta. A kéziratok és dokumentumok jó állapotban kerültek a Kézirattárba: az elmúlt évtizedekben abban a jól zárható, keményfából készült szekrényben voltak, amelyet a Radnóti-házaspár nászajándékkul kapott.

A hagyaték főbb részei a következők: (1) Radnóti Miklósnak és családjának fennmaradt hivatalos dokumentumai (anyakönyvek, anyakönyvi kivonatok, bizonyítványok, egyéb iratok), (2) Radnóti verses és prózai műveinek, naplójának, fordításainak kéz- és gépiratai, (3) Radnóti különféle feljegyzései, noteszei, naplói, (4) Radnóti Miklós levelezése, beleértve a Gyarmati Fannival folytatott teljes leve-

* Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában, a Vasarely-teremben 2009. május 5. és június 5. között rendezett kiállítás megnyitóján

lezését, (5) a Radnóti Miklósról készült fényképek és fényképnegatívok (6) különféle, Radnóti Miklóshoz kapcsolódó személyes tárgyak, rá vonatkozó dokumentumok, beleértve az általa, majd halála után Gyarmati Fanni által gyűjtött kritikákat, visszaemlékezéseket, valamint (7) Gyarmati Fanni naplója. A hagyatéék sokrétű és gazdag értékét kutatási szempontból az is emeli, hogy közelít a teljességhez: más könyvtárakban, levéltárakban szinte csak szórványosan őriznek Radnóti-kéziratokat.

A hagyatéék legértékesebb darabjai nyilvánvalóan a kéziratok. De nem maradt fenn sok verskézirat, olyan pedig szinte alig, amely a versírás folyamatát követné nyomon. Amikor Radnóti egy-egy befejezett művét letisztázta, a piszkosokat megsemmisítette. Érthető, hogy miért: a költői önmegalkotás programja csakis a végső változatban éri el célját. A végső változathoz vezető út kitérőit tehát éppen azért semmisítette meg, hogy az egyetlen lehetőséget, magát a művet őrizze meg. Radnóti rendszeretén túl ez magyarázza kézírásának rendezettségét. Nem mindig írt így, ha indulatba jött, mint leveleiben nemegyszer, betűinek mérete megnőtt, írásképe zaklatottá vált. De amikor elkészült verseit bemásolta első diákkori füzetébe, éppúgy az áthagyományozás szándéka vezette tollát, mint amikor a bori munkatáborban írt verseket tisztázta le noteszébe vagy külön lapokra Szalai Sándornak. Ezért még a legutolsó költemények írásképe sem keletkezésük léalatti körülményeit tükrözi, hanem azt a rendkívüli önfegyelmet, amelynek segítségével Radnóti felülemelkedett állapotán. Hiszen léte, a

költészet nyelvén megalkotott identitása függött attól, hogy a mű megmaradjon. Nyugtalanította is műveinek sorsa: „Hogy fenn a művemen motoz a surrogó idő, / s mélyebbre süppedek le majd a föld alatt, / mind tudtam én. De mondd, a mű, – az megmaradt?” – kérdezte *S majd így tűnődöm...*?c. versében. A művek az irodalomtörténeti emlékezet kitörölhetetlen részévé váltak; első hordozó testük, a kéziratos hagyatéék pedig az őket megillető méltó helyre kerültek.

Az MTA Kézirattárának kiállítása ezért kivételes esemény. Ez a kamarakiállítás nem törekszik teljességre, nem kívánja bemutatni Radnóti teljes pályáivét, nem is feladata ez. Olyan dokumentumokat tár azonban a nyilvánosság elé, amelyeket korábban sem a kutatók, sem a laikus érdeklődők nem láthattak. A gondosan válogatott kéziratok, dokumentumok; köztük a napló, a Borban írt versek, az abdai tömegsírbeli előkerült iratok és fényképek, és néhány emléktárgy Radnóti sorsának sűrített kivonatát adják.

Köszönet illeti dr. Rozsondai Marianne-t, az MTA Könyvtára Kézirattárának osztályvezetőjét, dr. Babus Antal irodalomtörténészt, a Kézirattár osztályvezető-helyettesét, a kiállítás tudós és érzékeny rendezőjét, valamint Fodor Eszter és Kalocsai László kéziratrestaurátorokat.

Az itt látható papírlapok egy nyomorultul elpusztult test érintésének nyomait őrzik, de a rájuk rótt betűkből romolhatatlan költészet született.

Kulcsszavak: *halál, test, szöveg, érintkezés, metonímia, metafora, töredék, életmű, hagyatéék*

FELHÍVÁS

A Hemingway Alapítvány 2009. évi DR. SZABÓ GYÖRGY ÖSZTÖNDÍJ jelölésére

A Hemingway Alapítvány kuratóriuma felhívja a hazai egészségügyi ellátásban, az orvosi kutatásban részt vevő intézmények és intézetek munkatársainak figyelmét, hogy a Dr. Szabó György ösztöndíjra felterjesztést lehet tenni. A díjat évente a hazai orvostudomány egy kiemelkedő egyéniségének adományozza az alapítvány, mely kuratóriumának tagjai: Dr. Vizi E. Szilveszter, Dr. Mikola István, Dr. Jakab Ferenc, Dr. Rosivall László, Dr. Szabó Dezső, Dr. Fazekas Árpád, Dr. Surján László és Dr. George F. Hemingway.

Az írásban benyújtott – rövid szakmai javaslattal és *curriculum vitae*-vel ellátott – jelölések beküldési határideje 2009. július 1.

Cím: Hemingway Alapítvány Dr. Szabó György-díj kuratóriuma
1194 Budapest, Puskás F. u. 1-3.

A Hemingway Alapítvány Dr. Szabó György ösztöndíját a beérkezett jelölések és a kuratórium egyhangú döntése alapján 2009. októberében ünnepélyes keretek között adják át. Az ösztöndíj ez évben 1 300 000 Ft.